

ЕТНО-КУЛТУРОЛОШКИ ЗБОРНИК

Књига XXIII

Book XXIII

ETHNO-CULTURAL ANNALS

for the study of the culture of eastern Serbia and the adjacent areas

EASTERN SERBIA AND ESSENTIAL QUESTIONS FROM SERBIAN PAST AND PRESENT

ethnology, archaeology, and related disciplines

Editors

Vojislav Filipović
Ivica Todorović

Editorial Board

Mihaj Radan (Romania), Mirko Blagojević, Milina Ivanović Barišić,
Gordana Blagojević, Dragan Žunić, Stanka Janeva (Bulgaria),
Vladimir Petrović, Aleksandar Bulatović, Daniela Heilmann (Germany),
Aleksandra Papazovska (Macedonia), Irena Ljubomirović, Zoran Vučić,
Nina Aksić, Slaviša Milivojević

Svrljig
2020

Књига XXIII

ЕТНО-КУЛТУРОЛОШКИ ЗБОРНИК

за проучавање културе источне Србије и суседних области

ИСТОЧНА СРБИЈА И ВАЖНА ПИТАЊА ИЗ СРПСКЕ ПРОШЛОСТИ И САВРЕМЕНОСТИ етнологија, археологија и сродне науке

Уредници

Војислав Филиповић

Ивица Тодоровић

Редакција

Михај Радан (Румунија), Мирко Благојевић, Милина Ивановић
Баришић, Гордана Благојевић, Драган Жунић, Станка Јанева (Бугарска),
Владимир Петровић, Александар Булатовић, Данијела Хелман
(Немачка), Александра Папазовска (Македонија), Ирена Љубомировић,
Зоран Вучић, Нина Аксић, Славиша Миливојевић

Сврљиг

2020

УДК 008:39(082.1)

ЕТНО-КУЛТУРОЛОШКИ ЗБОРНИК

Зборник је покренут 1995. године на иницијативу проф. др Сретена Петровића и Етно-културолошке радионице Сврљиг

Издавач: Центар за туризам, културу и спорт, Боре Прице 2, Сврљиг

За издавача: Милена Ристић

Рецензенти: др Јованка Радић, др Софија Милорадовић, др Гордана Благојевић, др Александра Павићевић, др Александар Капуран, др Владимир Петровић, др Војислав Филиповић

Класификација: Татјана Филиповић – Радулашки

Припрема и штампа: Галаксијанис, Ниш

Тираж: 150

ISBN 978-86-84919-42-9

САДРЖАЈ

I

АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ И СУСЕДНИХ ОБЛАСТИ

V. P. Vučković: THE LATE PREHISTORIC MACRO-LITHIC TOOLS FROM THE SITE OF LAZ, THE VILLAGE OF MIRILOVAC, MUNICIPALITY OF PARAĆIN	9
A. Алексић, В. Филиповић: БРОНЗАНИ БОДЕЖ И НОЖ СА ТРАСЕ МАГИСТРАЛНОГ ГАСОВОДА ИЗ ОКОЛИНЕ ЗАЈЕЧАРА	19
J. Д. Митровић: СТАРИ (НОВИ) НАЛАЗИ ИНКРУСТОВАНЕ КЕРАМИКЕ ИЗ ЗБИРКЕ НАРОДНОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ	27

II

ПРОУЧАВАЊА ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ И С ЊОМ КУЛТУРНО ПОВЕЗАНИХ ОБЛАСТИ

M. Ивановић Баришић, Ђ. Трубарац Матић: ТРАДИЦИОНАЛНА КУЛТУРА СРБА У РУМУНИЈИ ДАНАС	41
Д. С. Радисављевић: НАДГРОБНИЦИ ОД СТУДЕНИЧКОГ МЕРМЕРА НА ТЕРИТОРИЈИ ОПШТИНЕ ТРСТЕНИК ЈУЖНО ОД ЗАПАДНЕ МОРАВЕ	61
Б. Анђелковић: ЕТНИЦИТЕТ И ХОДОЧАШЋЕ: ПРИМЕР ПОКЛОНИЧКОГ ПУТОВАЊА У МАНАСТИРЕ ПИРОТСКОГ ОКРУГА	91
Н. Ђокић, М. Марковић: ЦРКВЕНИ ХРАМОВИ ПАРОХИЈА: ЖБЕВАЧКЕ, КЛИНОВАЧКЕ И РАКОВАЧКЕ У ОПШТИНИ БУЈАНОВАЦ	107
С. Тодоров: О НАРОДНОСТИ ЂОРЂА ПУЉЕВСКОГ	133
Ж. Б. Вељковић: ЈОШ ЈЕДНОМ О НАЗИВУ <i>СВРЛИГ</i> (<i>СВРЉИГ</i>)	145

III

ИСТРАЖИВАЊА СРПСКЕ И СЛОВЕНСКЕ КУЛТУРНЕ ПРОШЛОСТИ

- И. Р. Тодоровић: ПУТОКАЗИ ЗА РЕКОНСТРУКЦИЈУ ДРЕВНИХ ИДЕЈНИХ И ИДЕНТИТЕТСКИХ МАТРИЦА 153
- М. Ивановић Баришић: ТИХОМИР ЂОРЂЕВИЋ О НАРОДНОЈ НОШЊИ 183
- Н. Аксић: КУЋА И ПОКУЋСТВО У ВУКОВОМ РЈЕЧНИКУ (1852) НА ФОНУ НАРОДНОГ ГРАДИТЕЉСТВА XIX ВЕКА И С ОСВРТОМ НА ДИЈАЛЕКАТСКЕ ЗБИРКЕ РЕЧИ 203
- Ж. Б. Вељковић: ‘ЗАМЕЊУЈУ’ ЛИ (СТАРО)СРПСКО И (СТАРО) ХРВАТСКОЧАКАВСКО ^У, ТЈ. *ЈУ, У, О, И, Е И А, ТЈ. [*]Ь У НАШИМ ДИРЕКТНИМ ГРЕЦИЗМИМА СРЕДЊОГРЧКО ИСПИЛОН, У [Û, I]? 217

IV

ХРОНИКА

Осврти и прикази

- Ђорђина Трубарац Матић, У јеленовом колу – мотив јелена у српској обредној лирици (Ивица Тодоровић) 229

КУЋА И ПОКУЋСТВО У ВУКОВОМ РЈЕЧНИКУ (1852) НА ФОНУ НАРОДНОГ ГРАДИТЕЉСТВА XIX ВЕКА И С ОСВРТОМ НА ДИЈАЛЕКАТСКЕ ЗБИРКЕ РЕЧИ*

Нина Аксић

Етнографски институт САНУ, Београд

e-mail: nina.aksic@ei.sanu.ac.rs

Апстракт: У овом раду биће представљене речи из другог издања Рјечника Вука Стефановића Караџића (1852) које се тичу куће и покућства, тј. делова куће, њених градитељских елемената, али и предмета који су се у XIX веку користили у кућном и окућном простору. Уз помоћ ових речи, као и преко описа различитих типова кућа и кућних предмета који се могу наћи у литератури, а који се тичу истог периода, покушаћемо да представимо тадашњи изглед куће и покућства, као и његове функције, на основу чега се може доћи и до потпунијег поимања социјалних и економских прилика у којима су Срби живели у одређеним, назначеним крајевима (динарски, војвођански и др.). Циљ рада јесте, пре свега, представљање фонда речи везаних за кућу и покућство из Вуковог Рјечника, као и упоређивање са речима из збирки речи и литературе, као и долажење до закључка о богатству лексике и указивању на значај који су имале кућа и окућни простор за народ тога времена.

Кључне речи: Рјечник (1852), Вук Стефановић Караџић, кућа и покућство, народно градитељство.

Abstract: In this paper, are presented the words from the second edition of the Dictionary of Vuk Stefanović Karadžić (1852), which concern the house and the household items, i.e. parts of the house, its architectural elements, but also the items that were used in home and in space around the house, in the XIX century. With these words and also with descriptions of the various types of houses and household items that can be found in literature, is presented the appearance of the house and the household items, and its functions in that time, which can be reached by a more complete social and economic occasions in which Serbs lived in certain areas. In this paper is presented a collection of words related to the house and household items from the Vuk's Dictionary and those words are compared with words from the collections of words and literature. Also, we came to a conclusion about the richness of lexis and pointed out the importance of the house and the space around the house for the people of that time.

Key words: Dictionary (1852), Vuk Stefanović Karadžić, house and household items, folk architecture.

* Овај текст је резултат рада у оквиру Етнографског института САНУ, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Овај рад је рађен на основу речи везаних за кућу и кућне предмете, а издвојених из *Рјечника* објављеног 1852. године (*Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*. Скупио га и на свијет издао Вук Стеф. Карацић), за који је Вук Карацић сакупио и забележио велики број речи с различитих подручја данашње Србије, Црне Горе, Босне и Херцеговине и Хрватске, припремајући ово друго издање свог речника. Циљ овог рада је да се уз помоћ речи издвојених из Вуковог *Рјечника* покуша представити, у мери у којој је то могуће, српска традиционална кућа с почетка XIX века, одн. називи различитих типова кућа и њихових делова, као и покућство из тога времена, те да се прикаже богатство лексике на датом плану. Централни део рада састоји се из два дела: 1. *Народно градитељство и покућство у XIX веку – основни увиди*, 2. *Називи за кућу и покућство*.

Важно је на почетку поменути друштвено-историјске чиниоце који су у то прошло време утицали на образовање дома, тј. на место за посед, на изглед имања, изглед и материјал зграде за живљење, покућство и др. Ти чиниоци су, пре свега, били развитак породице и промене односа у породици, а те су промене увек пратила и одређена веровања и обичаји. Сама кућа данас „представља дом, све укућане, домаћинство, домовину, изведеница је прасловенска од старословенског глагола ’котати’ са значењем ’умотати, његовати, одгајати, скривати’ (...). Укратко, кућа означава највећу и најзначајнију грађевину у породичном или задружном насељу. (...) Кућа је некад цела грађевина, други пут просторија са огњиштем али су кућа или куће и цело породично насеље у чијем се саставу налази и грађевина која с правом носи назив кућа“ (Финдрик 1998, 36–37).

Дакле, с једне стране, сама вишезначност речи *кућа* сведочи о значају овог појма у словенском свету, а свакако и у свету уопште. С друге стране, мноштво назива за куће различитог типа и намене води до закључка о значају самог тог објекта у народном животу; наиме, разноврсне зграде за становање, смештај стоке, или пак смештај намирница добијале су карактеристичне називе, најчешће према различитим врстама материјала од којих су грађене, или према самом свом изгледу. Такође, на основу података у представљеним групама речи под општијим одредницама уочава се који су то предмети у оквиру куће имали значајну употребну вредност у народном животу тога времена.

НАРОДНО ГРАДИТЕЉСТВО И ПОКУЋСТВО У XIX ВЕКУ – ОСНОВНИ УВИДИ

У овом одељку биће представљена три типа куће, тј. зграде за становање из XIX века – *динарска кућа* (брвнара), *кућа у београдским селима* (тј. војвођански тип куће) и *црногорска кућа*. На основу сведених описа ових кућа, рађених према

наводима значајних имена која су се на домаћем терену бавила овом тематиком – Р. Финдрик (1987, 1998), Ј. Крунић (1996) и Н. Живковић (2007), а у које се уврштају и материјали од којих су грађене, и величина зграде, и распоред просторија и централних елемената у самој згради за становање, биће у најкрупнијим цртама представљена реконструкција изгледа куће XIX века. Када се упореде основни елементи и сегменти који чине саставни део ових сведених описа с терминима те врсте у Вуковом *Рјечнику* из 1852, може се приметити да су народне речи из Вуковог *Рјечника* (као и описи њиховог значења) већином присутне у описима народног градитељства тога времена, односно – да их ти описи потврђују, на својеврстан начин сведочећи о њиховој употреби.

Такође, у овом одељку ће с речима из Вуковог *Рјечника* којима се именује посуђе бити упоређене и речи исте врсте које се налазе у два каталога – *Традиционално посуђе из збирке Етнографског музеја у Београду* (Родић 2004) и *Судови за ракију и вино* (Николић 2010).

А) Динарска кућа

Овај тип куће грађен је у планинским и шумом богатим областима Босне и западне Србије, као и у Лици, и на Банији и Кордуну. У књизи Р. Финдрика *Златиборска брвнара и музеј народног градитељства „Старо село“ у Сирогојну* (Финдрик 1987) налази се детаљан опис оваквог типа куће почев од најстаријих времена њене градње, као и приказ промена у начину градње које су настајале током времена. Основни тип ове зграде је велика *зграда*, која је готово цела била изграђена од дрвета¹ и најчешће је бивала дводелна, тј. има *кућу* и *собу*, а може бити сачињена и од само једне просторије. Као што је речено, зграда за становање се гради од дрвета, као и све око ње, а једино су зидови подрума и доњи спољни делови зграде од камена. *Огњиште* се јавља у средишњем делу куће, као њен централни и најважнији део. „Најчешће је правоугаоног облика поплочано каменом плочом, са два *пријеклада* – камена стуба. (...) Уз огњиште се одвија читав породични живот. Домаћину је место у прочељу, врх огњишта. (...) Око огњишта се и спава“ (Финдрик 1998, 40–42). Кров зграде је од дасака или од шиндре, и на њему се налази дрвени димњак, а има и малу стреху. „Кућа’ је увек ослоњена на страну и делом укопана, а испод собе је најчешће изграђен подрум, укопан у стрму страну, често с предњим зидом урађеним од брвана. У ’кући’ је средиште домаћег живота. (...) Кућа има двоја наспрамно постављена врата и без прозора је. Дуж читаве задње стране ’куће’ постављена је висећа полица ’долап’“ (Финдрик 1987, 27–28). Други важан део зграде за становање је *соба*, која је мања од *куће* и најчешће служи за примање гостију, или за спавање најстаријих чланова породице. У њој се налазе два или три прозора и поплочана је дрвеним талпама. У соби се налази и пећ од

¹ „То говори пре свега о слабој економској снази старог села – жељезо је било исувише скупо за сеоско становништво“ (Финдрик 1987, 13).

глине, која је наслоњена на зид куће. Од половине XIX века градња овог типа кућа доживљава промене, пре свега у грађи, тј. материјалу за градњу, а као веома значајна новина појављује се и кућа с чардаком у крову.

Што се тиче окућнице, она је у селима златиборског краја изгледала овако: „На источној страни граде се зграде, млекара, амбар и салаш. На западној страни, нешто даље од куће, стаја и остале зграде намењене економији. У дворишту се налазе и салаш за кукуруз, амбар, качара, понегде и пећ за печење хлеба, 'мишана' за сушење воћа, а нешто даље стаје и кошаре за стоку и 'котар' за сено“ (Финдрик 1987, 30–31, 33). Такође, могу се срести и амбар за жито² и скривница за жито,³ уграђена у зграду за становање.

Поред основног типа зграде за живљење, ту је и „'кулача' грађевина од коља сложеног у купу, покривена сламом и папрати, која се у првим годинама по досељавању гради и за стан и као привредна зграда“ (Финдрик 1987, 19, 21). У планини се обично подижу само колиба, тор и *кућер*, који такође служе за живљење, „али у неким крајевима планине могли су такође служити и као велике појате за крупну и ситну стоку“ (Финдрик 1987, 34).

Од овде наведених речи, оних које се тичу динарског типа куће, код Вука у *Рјечнику* (1852) јављају се следеће, неке с друкчијим морфофонетским ликом: *зграда, кућа, долап, амбар, качара, соба, огњиште, кошара, кућер, стаја, кулача, колиба, котарка* (с назнаком да ју је чуо у Банату), *пријеклад* (с назнаком да се чује у јужним крајевима; *пријекладник* у Црној Гори) и др.

Б) Кућа у београдским селима

У овај тип куће спада неколико њених подтипова: шумадијска дводелна *чатмара* из прве половине XIX века, симбиоза косовске и старије моравске куће, балканска кућа, стара варошка кућа, симбиоза косовског и шумадијског типа куће – балканска архитектура (са *чардаком*), и војвођанска кућа. Овом приликом ће бити издвојен војвођански тип куће, који је описан у књизи *Народно градитељство – споменик културе данас* (Живковић 2007), будући да је Вук Карацић прикупио речи везане за подручје данашње Војводине (оне са ознаком *Срем, Бачка и Банат*). Дакле, овакав тип куће, у овој књизи описане, оне из 1830. године из Доњег Срема, карактеристичан је по резбареном *трему, котобањи* и декоративно обрађеној *капији*, што је представљало знак богатства (Исто 2007, 136).

У другом издању Вуковог *Рјечника* забележени су следећи термини који се везују за војвођански тип куће: *трем* (Срем), *капија* и *котобања* (Срем, у значењу „кукурузни кош налик на чардак“).

² Ово „је повезано с установом 'особине', тј. правом појединих породица у задрузи да самостално располажу делом стечене имовине, која је добијена у мираз или зарађена на неки други начин“ (Финдрик 1987, 13).

³ Скривница за жито је била веома корисна просторија „почетком XIX века, кад се рађа нова српска држава, у доба имовинске несигурности и харања хајдучије“ (Финдрик 1987, 13).

В) Црногорска кућа

И трећи тип куће који ће овом приликом бити укратко описан јесте црногорски тип (Крунић 1996), јер се Вук, тако изгледа, можда и понајвише бавио прикупљањем назива везаних за кућу и покућство из ове области (речи са одредницом *Ц. г. и Бока*). Дакле, основни тип сеоске црногорске куће је дводелна брвнара која је покривена *шиндром*, *штицом* или *тарабом*, или камена кућа са сламнатим кровом или *кровином*, а по правилу се налази на великом нагибу. На основу овакве куће касније се дограђује градска црногорска кућа, која нема стандардни, устаљени облик, већ се разликује од места до места и у зависности од вероисповести домаћина. Тако постоји: 1. кућа са средишњим холлом и са по два простора са обе стране, кухињом и трпезаријом, спратом са три спаваће собе, где је мали *чардак* налик на балкон *еркер*, али је кућа без нужника. Ова кућа има и „простор *магазе* (курзив Н. А.), са засебним приступом за *еспан* (курзив Н. А.)“ (Крунић 1996, 73); 2. кућа са гостинском собом, *амамом*, *миндертуком* и избоченим *еркером* – тип муслиманске куће; 3. кућа са комплетним четворособним станом са кухињом, без таванице на спрату, и са великом собом и собицама за послугу у приземљу (амам је сакривен у *долату* собе, јер је кућа хришћанска) и тд. Поред отвореног *огњишта* налази се и *камин*.

Од назива који се у вези с црногорским типом куће срећу у монографској студији *Баштина градова средњег Балкана*, нашли смо у Вуковом *Рјечнику* (1852) следеће, неке са измењеним гласовним ликом: *хамам*, *долан*, *еспан* или *хеспан*, *огњиште*, *магаса*, *чардак*.

Г) Судови и посуђе

Значајан део покућства представља посуђе, које је у XIX веку имало бројне називе, што се може уочити и прегледањем Вуковог *Рјечника*. Овде ће бити издвојени називи за посуђе из два каталога збирки музеја у Србији, они који се могу наћи и код Вука. Пре представљања лексике ове врсте која је заједничка наведеним публикацијама и Вуковом *Рјечнику* треба скренути пажњу и на разлику између *судова* и *посуђа* коју прави народ у поимању, па тако и у различитим називима за ове предмете. „У неким деловима нашег народа преовлађује мишљење да је посуђе мање од судова и служи за привремену употребу или држање хране и пића у време обеда, а у судовима се храна и пиће држе дуже време. Осим тога, посуђе се разликује од судова и по томе што је оно плитко и са широким отвором – ’устима’, на пример: тањир, каленица, паница и друго, а судови имају сужен или мали отвор ’уста’: тестија, чутура, бардак, буре и друго. Све остало чиме се користи у свакодневној употреби у кући јесте ’прибор’, на пример: кашика, нож, лопар и друго“ (Родић 2004, 7). Даље се наводе речи које се могу наћи и у Вуковом *Рјечнику* из 1852. и у два поменута каталога (понека са другим гласовним и, ређе, творбеним ликом): *аван*, *бакрач*, *бардак*, *бокал*, *буклија*, *буре*, *буренце*, *ведро*, *вршник*, *вучија*,

ђевђир, ђугум, жбан, жрвањ, заструг(а), ибрик, јанџик, казан, канта, карлица, кондир, коршов, котао, крављача, крбуља, крошње(а), кутлић, левак, лонац, лопар, музлица, натега, нађе, плоска, ручконоша, сађура, сито, сланик, ступа, тава, тањир, тарчук(з), тас, тенџера, тестија, тигањ, тиква, ћаса, ћуп, упртњача (упртача), филџан, џедило, џрепуља, чанак, чаша, чинија, чутура, џбан, шерпа.

НАЗИВИ ЗА КУЋУ И ПОКУЋСТВО ИЗ ВУКОВОГ РЈЕЧНИКА (1852)

У овом одељку биће груписане речи из Вуковог Рјечника по општијим целинама, док се детаљнија подела и описи (од ког је материјала нешто начињено или за шта служи, на пример) могу наћи у семантичким пољима, представљеним у тексту *Терминологија куће и покућства у Вуковом Рјечнику (1852)*, Драгане Радовановић и Нине Аксић из 2014. године (Радовановић и Аксић 2014). Треба нагласити да Вук није по истом обрасцу нити подробно описивао сваки појам / предмет, јер није био школовани лексикограф, при чему су многе од речи из његовог Рјечника данас веома архаичне, а за велики број њих тумачење није ни давао на српском језику, већ само на немачком (гоџицом) и на латинском, што знатно отежава разумевање ове лексике и рад са њом. Напомињемо да код назива нису даване дијалекатске варијанте када су у питању само невелике разлике у гласовном склопу, као ни екавска и јекавска изговорна варијанта, већ су наведене оне на које се прве наилази по азбучном реду у речнику.

1. КУЋА И ЊЕНИ ДЕЛОВИ

1.1. Општи називи и називи за посебне врсте зграда у којима се живи: *ајат, кућа 1., бачија, вајат, двор, клијет, ћилер, хар 2., поземљуша, дашчара, глада, колиба, кулача, превијача, трница, осјечина, шумањача, лубњача, двокатан, двокатница, кровњача, нагон.*

1.2. Називи појединих делова: *зид, дувар, преградак, пријебој, подумента, темел, буџак, нугао, ћошак, угал, патос, под, поткупље, таван, таванице, изба, кат, коноба, кућар, кућер 2., кухарница, оџаклија, подрум, просторија, соба, хамам.*

1.3. Општи назив, врсте покривке и делови крова: *кров, лијес, уртија, цреп, ћерамида, шиндра, доклат, надстрешница, стреа, трем, хладник, шарапод, грађа, јапија, рог, скудла, греда, жиока, афтуља, ластовица, баџа, димљак, оџак, сулундар.*

1.4. ОТВОРИ ЗА СВЕТОСТ И ЊИХОВИ ДЕЛОВИ: *пенџер, прозор, зубац, окно 3., ошце, мушебак, завес, капак 2.*

2. УЛАЗИ И ЊИХОВИ ДЕЛОВИ: *врата, вратаоџа, враташца, капија, капија, капиџик, вратник, довратак, оплата, баглама, бедрени праг, праг, брава,*

катанац, кључаница, локот, мандал, ћилит, ереза, запорањ, засовница, окретаљка, реза.

3. СОБНИ НАМЕШТАЈ И ЊЕГОВИ ДЕЛОВИ: канабе, кревет, одар, постеља, бешика, колевка, шика, стола, столац, столица 1, канабе, клупа, скамија, долап, орман, полица, фијока, чекмеце, шкрабиа, скриња, шкриња, раб, раф, чивилук, нокишир, огледало.

4. КУХИЊСКИ НАМЕШТАЈ И ЊЕГОВИ ДЕЛОВИ: астал, асталчић, синија 1., совра, сто, столица 2., трпеза, ожичњак.

4.2. ОГЊИШТЕ, ПЕЋИ, ЊИХОВИ ДЕЛОВИ И СПРАВЕ ЗА ЛОЖЕЊЕ: вуруна, каљ, огњиште, пећ, бријежњача (јуж.), сач 2., ватраљ, жарач, кашилук, масат, маша, огњило, ожег, оцило, петњак, посипка, чакмак, чарак, пећњак, лопар.

5. НАПРАВЕ ЗА КУВАЊЕ, ПЕЧЕЊЕ, МЕШЕЊЕ, СУДОВИ

5.2. Општи назив: суд, суђе, посуђе.

5.3. Врсте и делови посуђа, есцејга и осталих кухињских предмета: грнац, маслењак, рукачица, котао, лопижа, бакрач, бакрачић, брадаш, гвоздењак, лонац, шерпа, заклопац, ћувече, црепуља, казан, просуља, тава, тенџера, тепсија, тигањ, капак 1., сач 1., црепња, црепуља, бљуда, ваган, жђела, заструг, здела, копања, паница, синија 2., тањир, тањур, ћаса, чана, чанак, чинија, служавник, ожица, жлица, кашика, лажница, виљушка, пирун, нож, сланик, сланица, навће, наћве 2., наћвице 2., наћвенице, ногари, ногаче, ногачи, сито, ситка, оклагија, корпа, котарица, лебара, лебница, хлебара, хљебница, мјешаоница, пепељак, крављача, музлица, канта, паљ 2., стап, стапанца.

6. ПОСУДЕ ЗА ВОДУ И ЊИХОВИ ДЕЛОВИ: баквица, бардак 1., барило 2., барилче, бариоце, бокал, брема, ведрица, ведро 1., водењака, врг, врч, врчина, ћугум, коршов, крчаг, ромијенча, сидло, тас, тестија, тиква, товарија, чобања, шавољ, дрвењача, ћуровача, жмуо, чаша, чмулица, ведро 2., чапра, левак, обрамица 1.

7. СУДОВИ ЗА АЛКОХОЛНА ПИЋА: бадањ 2., бардак, бачва, бокар, бутуља, боца, боџун, буре, буча, гостара, каца, кондијер, кондир 1., коршов, крчаг, мајолика, оканица, осмак, тестија, цволика, чмулица, шесторка, аков, дрвењача, ћуровача, жмуо, купа 1., пехар, тас 1., чаши, босанка, бурача, чутура, цица, чокањ, бужлија, плоска, бечка.

8. ПОСУДЕ ЗА ЧУВАЊЕ НАМИРНИЦА: магаза, сандук, стуга, купусара, зеитиница, уљарица, лебара, лебница, хљебара, хљебница, меденица, ћуп, тавник, џара.

9. ПОСУДЕ, ПРИБОР И ПРОСТОРИЈЕ ЗА ЛИЧНУ ХИГИЈЕНУ: навће, наћве, шкаф, сахан, хамам, јаглук, личњак, пешикир, убрус, бријач, сапун, умиваоница.

10. ПОСУДЕ И СПРАВЕ ЗА ПРАЊЕ И ПЕГЛАЊЕ: сахан, шкип, млећве, навће, наћве, ногари, парионица, пратљача, утија, перионица, лужњака 2., судопера.

11. ПРЕДМЕТИ ЗА ЧИШЋЕЊЕ ПРОСТОРИЈА И ДВОРИШТА: *метла, трномет*.
12. ПОСТЕЉИНА: *лежница, постеља, постељица 1., душек, плахта, пусти-на, чаршав, дуња 3., бијељ, бјељина, губер, ћебе, покривача, јорган, блазина, јастук 1., тундјела, павлака, душеклук, покривач, поњава, простирач, крпета, ћилим, асура, рогожина, подина*.
13. ПРЕДМЕТИ ЗА НОШЕЊЕ НАМИРНИЦА, КУКУРУЗА, СЛАМЕ И ЊИ-ХОВИ ДЕЛОВИ: *вретенара, сепет, спртва, врећа, зембил, кеса, обрамица 2., струњара, тоболац, торба, ужичара, упртњача, џак, мрежале*.
14. РАЗНЕ СПРАВЕ ЗА ДОМАЋИНСТВО: *аван, бата, туколук, туцало, тучак, решето, ћеџир, цедило, цетка, еренде, рибаоница, рибезж, брљача, варјача, сатара, маказе, ножице, балта, кесер, секира, зарф, ибрик, филџан*.
15. СВЕТИЉКЕ: *фењер, лукијернар, зубља, тумарача, светњак, чирак, луч*.
16. ОКУЋНИЦА И ЊЕНИ ДЕЛОВИ: *авлија, двор, двориште, врт, башча, бостан, џардин, башча, градина, буњиште, дрвљаник, цјепало, бунар, ћерам, гријалица, амбар, кош, кошиц, кућар, кућерак, кућер, штагаљ, појата 2., сенара, сењак, качара, лојарица, пушница, ахар, јара, коњушница, кошара, трло, хар 1., штала, катац, кошара, трол, тор, овчара, овчарица*.

Најтемељитије рађена и најобимнија монографија која нам је тематски релевантна јесте *Терминологија куће и покућства у Војводини*, аутора Гордане Вуковић (Вуковић 1988). Лексика која се налази у речнику који чини саставни део *Терминологије* биће упоређена са лексемама уз које у Вуковом *Рјечнику* стоје одреднице *Срем, Војводина* или *Барања*. Лексеме које се срећу претраживањем обе књиге јесу следеће: *астал, буџа* (друго значење), *дуња, еведра, каца, корпа, коришов, лагум, лотра, настрешиница, ногаче, ногачи, нокишир, овчара, окно, орман, павлака, пенџераиш* (друго значење), *потремак, рукатка* (друго значење), *сач, сењак, служавник, стожер, таванице, трем, филарета, цетка, чокањ, шкаф, шупа*. На основу датог списка заједничких речи уочава се да је већина речи са поменутиим географским ознакама из Вуковог *Рјечника* остала сачувана у народном говору до новијег времена. Као што је и на списку заједничких речи назначено, неке речи се данас употребљавају у истом облику, али у другом значењу, при чему такве речи нису бројне. И, можда оно што је у вези с овим најзначајније за српску традиционалну културу: „пребирајући по овој лексици, сазнаћемо много о једној материјалној култури која је великим својим делом садашњим нараштајима далека, док оним мањим делом још увек животари, но полако и неумитно трне“ (Ракић-Милојковић 1988–1990, 14).

Књига *Слике из Боке*, аутора Драгане Радојичић (Радојичић 2008), представља значајан допринос српској историјској етнографији, будући да садржи описе божићних обичаја у Боки Коргорској и грађевинских објеката у Боки у XVIII веку,

а такође и због мини речника материјалне културе који се везује за територију Боке Которске (Радојичић 2008). Из овог се речника следеће речи које се тичу куће и покућства могу наћи код Вука, неке са измењеним гласовним ликом: *авлија* (друго значење упућује на *хавлија*), *ајат*, *амбар*, *атула*, *бадањ*, *бакрач*, *бардак* (у Рисну), *басамак*, *бешика*, *бјељина*, *бокар* и *бокара*, *ботуља* (у прим.), *боца*, *боцун* и *боцуна* (у Ц. г.), *вериге*, *вида* (у Ц. г.), *гравала*, *ђугум*, *жбањ* (у Рисну), *жмуљ* / *жмуо*, *заклоп* (у Рисну), *ибрик*, *јапија*, *камара* (у прим.), *канане*, *кантунача* (у Боци), *кљука* (у Боци), *комин*, *коноба*, *копања*, *котао*, *котац*, *кужина* (у Ц. г. и прим.), *кућерак*, *ластаница*, *леђен*, *лијес*, *лопар*, *лопижса* (у Грбљу), *лукијернар*, *маљуга* (у Ц. г.), *међавица* (у Ц. г.), *ожег*, *перда* (у Рисну), *петар* (у Ц. г.), *пило* (у Боци), *пина*, *пирја*, *подумијента*, *пријеклад* (јуж.), *просуља* (у Ц. г.), *пуст* (у Ц. г.), *пустина* (по југоз. кр.), *сач*, *саџак*, *синија*, *сић* (у Грбљу), *скриња* (у зап. кр.), *стап*, *сулундар*, *тор*, *трпеза*, *трупица* (у Ц. г. и у Дубр.), *ћаса*, *хајат*, *црепња* (ист.), *чутура*, *шкань*, *штица* (по југоз. кр.). Речи као што су: *букара*, *важ*, *вашка*, *врања*, *гот*, *дубеница*, *жара*, *јоца*, *комостре*, *коната*, *кула*, *купа*, *лата*, *лим*, *листра*, *машља*, *мјешина*, *одрина*, *пајун*, *перда* (у Ц. г.), *пјан*, *пот*, *почуо*, *рам*, *рута*, *сан*, *сомић*, *таван*, *тараца*, *шала* и *шиши* јављају се у оба речника, с тим што су им значења сасвим различита.

Монографија *Између култура истока и запада. Северозападна Бока Которска*, истог аутора (Радојичић 2006), значајна је за овде обрађивану тему зато што садржи описе куће и покућства у Боки Которској у 18. веку. Овде ће бити издвојен један опис некадашње бококотурске куће, при чему је ту представљена и реконструкција покућства: „Покућство није било бројно. Од намештаја је најзаступљенија била шкриња, затим ормар, кревети, разне врсте седишта, столови и паравани. Унутрашњост куће украшена је иконама, огледалима и свећњацима, који су имали како употребну, тако и украсну функцију. Посуђе је израђивано од месинга, бакра, гвожђа, мајолике и сребра. За грејање просторија коришћено је огњиште, а у употреби су били скандаљети (врста грејалице), који су били и лепо израђени. Удаваче су у својим прђијама доносиле: столњаке, салвете, пешкире, кухињске крпе, постељно рубље, душеке, јастуке и разне прекриваче“ (Радојичић 2006, 99).

Вук је речи за свој *Рјечник* сакупљао и са западног и југозападног српског језичког простора, и оне су у *Рјечнику* из 1852. дате са ознакама *зап.* и *по југоз. кр.* Са тим ће речима бити упоређене оне из *Терминологије куће и покућства у Лијевчу пољу и Жупи*, аутора Дијане Црњак (Црњак 2006). Издвојене су следеће заједничке речи: *врт*, *здјела*, *листве*, *ручник*, *скалини*, *шкриња*, *штица*. Све наведене речи имају исто значење као код Вука. Треба напоменути, имајући у виду мали број овде наведених заједничких речи, да у Вуковом *Рјечнику* број речи везаних за кућу и покућство уз које се могу наћи наведене географске ознаке није био знатан.

Последња географска област која ће овде бити поменута, а из које је Вук сакупљао народне речи, јесте Лика, с обзиром на то да је пре неколико година објављен и невелики *Рјечник личног говора*, који су написали Анка Стојаковић

и Јован Мандарић (Стојаковић и Мандарић 2013), као заљубљеници у свој завичајни говор. Када је реч о називима везаним за кућу и покућство са географском одредницом *Лика* у Вуковом *Рјечнику* и у *Рјечнику личког говора*, нашли смо да им је заједничка само једна реч – *штагаљ*. Можда се овакав резултат потраге за заједничким речима у ова два речника могао и очекивати ако имамо у виду да је из Вуковог *Рјечника* издвојено свега неколико назива везаних за кућу и покућство уз које стоји одредница *Лика*.

На крају, треба поменути и веома значајну монографију која садржи и дијалекатски речник – *Терминологију куће и покућства у северној Метохији*, аутора Милете Букумирића (Букумирић 2006), али овде не могу бити поређене речи из наведене књиге са речима из исте термилошке области нађеним код Вука, јер он није сакупио народне речи на терену Косова и Метохије.

ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

И као што се може уочити на основу речи из *Рјечника* претходно груписаних у шеснаест целина, Вук је сакупио велики број лексема везаних за кућу и покућство, с тим што многим од њих није прецизније описао намену или сам њихов изглед. Тако, Вуков *Рјечник* несумњиво представља изузетно драгоцену збирку речи која омогућава, али ипак само у извесној мери, успостављање реконструкције живота и обичаја у Србији XIX века. Наш прилог је само још једна потврда да је Вуков *Рјечник* и својеврстан извор етнографске грађе, па самим тим и својеврсно сведочанство о материјалној култури српског народа у времену у коме је настајао, а што је наш познати етнолог Миљана Радовановић темељито приказала у својој монографији *Вук Караџић. Етнограф и фолклорист* (Радовановић 1973), из које овде дајемо један навод: „Као етнографска грађа у Вуковом *Рјечнику* третирана је досада (...), углавном она грађа која представља духовну културу Срба, а само делимично она која описује друштвена обележја њихова живота. (...) Из изложеног следи да је Вуков речник у првом издању такође и извор за проучавање посебних обележја материјалне културе Срба, степена развијености и распрострањења појединих предмета материјалне културе у периоду с краја 18. и првих деценија 19. века“ (Исто, 78–79).

Радова на тему лексике из Вуковог *Рјечника* нема много, али су зато они који постоје и значајни и инспиративни за даља размишљања на тему онога што опстаје и онога што је подложно променама – и у култури и у језику српског народа. Међу тим радовима су, на пример, *Помињање Београда у Вуковом Српском рјечнику и Музика у Вуковом језику*, аутора Милке Ивић (Ivić 2006), као и *Народни музички инструменти у Вуковим делима*, аутора Андријане Гојковић (Гојковић 1969). На основу ових и неких других радова рађених на материјалу Вуковог *Рјечника*, али и

на основу грађе у неким другим његовим делима, може се уочити изузетан значај ових података за изучавање српског језика, али истовремено и за изучавање начина живота и културе нашег народа у тадашњем времену. Све ово потврђује и наредни цитат: „Бележећи одговарајуће речи, Вук нам омогућава и покоји ближи увид у живот ондашњих Београђана“ (Ivić 2006, 109).

Свакако, важна је и чињеница да је временом код појединих речи које су претрајале до наших дана дошло и до одређених померања у њиховом значењу, што се може уочити из грађе која је у прилогу компаративно представљена, а то остаје као могућност за нека будућа филолошка истраживања. О обиму и врсти сачуваних термина, уз неопходну ограду која се тиче и географских одредница и увек само релативне потпуности инвентара назива у оквиру неке терминологије, сведоче сравњивања термина који спадају у домен куће и покућства у Вуковом *Рјечнику* са делом лексике исте врсте у описима из домена традиционалног градитељства, затим у музејским каталозима који представљају судове / посуђе и њихове називе, као и у збиркама речи из народних говора – у виду дијалекатских речника или као прилог спроведеним теренским / архивским истраживањима. Међутим, како каже М. Ивић, може се уочити и следећа ситуација: „На терену појединих народних говора, ни после Вуковог времена, разматрани израз није престајао да се остварује у истој тој информацијској служби коју јој је Вук додељивао“ (Ivić 2006, 113).

Вук Стефановић Караџић, први српски лексикограф, иако нешколован за тај посао, имао је и корисну идеју и чврсту жељу да сакупи, забележи и сачува од неумитног заборава неке народне речи, но вероватно и не слутећи у којој ће се мери њима данас бавити лингвисти, етнологи, фолклористи и стручњаци у неким другим областима.

ИЗВОРИ

Српски рјечник и тумачен њемачкијем и латинскијем ријечима. Скупио га и на свијет издао Вук Стеф. Караџић, У Бечу, у штампарији јерменскога наместара, 1852.

ЛИТЕРАТУРА

- Букумирић, Милета. 2006. *Терминологија куће и покућства у северној Метохији*. Српски дијалектолошки зборник LIII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ.
- Вуковић, Гордана. 1988. *Терминологија куће и покућства у Војводини*. Нови Сад: Филозофски факултет, Институт за јужнословенске језике.
- Живковић, Нада. 2007. *Народно градитељство – споменик културе данас*. Београд: Завод

за заштиту споменика културе града Београда.

Крунић, Јован. 1996. *Баштина градова средњег Балкана*. Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.

Николић, Наташа. 2010. *Судови за ракију и вино*. Каталог изложбе, Крагујевац: Народни музеј.

Радовановић, Миљана. 1973. *Вук Караџић. Етнограф и фолклорист*. Српски етнографски зборник, књига LXXXV, Одељење друштвених наука САНУ, Расправе и грађа, књига 8. Београд: САНУ.

Радовановић, Драгана и Нина Аксић. 2014. „Терминологија куће и покућства у Вуковом Рјечнику (1852)“, у: Зборник радова са IX међународног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (24-25. X 2014), Књига 1, *Српски језик – од Вука до данас*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу, 171–179.

Радојичић, Драгана. *Између култура истока и запада, Северезопадна Бока Которска*. 2006. Посебна издања, Књига 56, Београд: Српска академија наука и уметности, Етнографски институт САНУ.

Радојичић, Драгана. *Слике из Боке*. 2008. Посебна издања, Књига 62, Београд: Етнографски институт САНУ.

Ракић-Милојковић, Софија. 1988–1990. „Речи у Вуковим речницима забележене у Србији“, у: *Прилози проучавању језика* 24–26. Нови Сад: Институт за јужнословенске језике, Филозофски факултет у Новом Саду, 5–28.

Родић, Зоран. 2004. *Традиционално посуђе из збирке Етнографског музеја у Београду*. Београд: Етнографски музеј у Београду.

Стојаковић, Анка и Јован Мандарић. 2013. *Рјечник личног говора*. Београд: Ауторско издање.

Финдрик, Ранко. 1987. *Златиборска брвнара и музеј народног градитељства „Старо село“ у Сирогојну*. Научно-популарне монографије 24. Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, Сирогојно: РО „INEX – Сирогојно“.

Финдрик, Ранко. 1998. *Динарска брвнара*. Посебна издања, књига 2. Сирогојно: Музеј „Старо село“.

Црњак, Дијана. 2006. *Терминологија куће и покућства у Лијевчу пољу и Жупи*. Бања Лука: Филозофски факултет Бања Лука.

Gojković, Andriјana. 1969. *Narodni muzički instrumenti u Vukovim delima..* Beograd: Etnološko društvo Jugoslavije, 51–64.

Ivić, Milka. 2006. „Jezik o nama“, u: *Lingvistički ogledi, šest.* Beograd: Biblioteka XX vek, 154.

Nina Aksić, Institute of Ethnography SASA, Belgrade

HOUSE AND HOUSEHOLD ITEMS IN VUK'S DICTIONARY (1852) ON
THE BACKGROUND OF FOLK ARCHITECTURE OF THE XIX CENTURY AND
WITH THE EMPHASIS ON THE DIALECT COLLECTIONS OF WORDS

In this paper, are presented the words from the second edition of the *Dictionary* of Vuk Stefanović Karadžić (1852), which concern the house and the household items, i.e. parts of the house, its architectural elements, but also the items that were used in home and in space around the house, in the XIX century. With these words and also with descriptions of the various types of houses and household items that can be found in literature, is presented the appearance of the house and the household items, and its functions in that time, which can be reached by a more complete social and economic occasions in which Serbs lived in certain areas. In this paper is presented a collection of words related to the house and household items from the Vuk's *Dictionary* and those words are compared with words from the collections of words and literature. Also, we came to a conclusion about the richness of lexis and pointed out the importance of the house and the space around the house for the people of that time.